

סימן נו: שימוש בקונדום למניעת היריון שלא במקום עיגון

שאלה:

יום חמישי ג' בטבת התשע"ה

לכבוד רבני מכון פועה,

ה' יברככם בכל מעשה ידיכם!

רצינו לשאול על מקרה שבו בני זוג נשאים למחלה גנטית, ועל מנת שלא להוליד ילד חולה, הם עוברים טיפולי הפריה חוץ גופית ואבחון גנטי טרום השרשתי¹. בתקופת שהם לא עוברים טיפולים, הם משתמשים באמצעי מניעה שאין בהם בעיה של השחתת זרע, כגון גלולות, אולם לקראת הטיפול על האישה להפסיק את השימוש בגלולות, על מנת שלא לפגוע בטיפול עצמו. במצב כזה הרופאים אוסרים עליהם לשמש ללא קונדום עד אחרי הטיפול, מחשש שתתעבר בעובר חולה, ולגבי שאר האמצעים, כגון קוטלי זרע, בטיחותם אינה מספיקה. ידועה לנו הוראתכם לאסור ולהורות שלא ישמשו כל הזמן הנצרך עד אחר הבדיקה (ובעצם, לבטל ליל טבילה, ולהמתין כשבוע ויותר).

לאחר עיון בש"ס ופוסקים בעניין זה, קשה לנו, שהרי מצינו שהים של שלמה (יבמות פרק א סימן ח) התיר באופן כללי לשמש במוך לפני תשמיש, ולא נראה שיש לחלק בין מוך לקונדום. כמו כן, שו"ת אחיעזר (חלק ג סימן כד אות ה) התיר לשמש בקונדום במקום צער וקצת סכנה, ולא נראה לחלק בין זה לנידון דידן, כי זיל בתר טעמו שם, שכתב שקונדום הוא דרך כל הארץ, ושעושה כן באקראי ולא על מנת להשחית זרע.

ואף לשיטת רבינו תם, שכתב שמוך לפני תשמיש הוא כמשמש על העצים והאבנים, כבר כתב החמדת שלמה (אבן העזר סימן מו), שאפשר לומר שזה רק שם בשלוש נשים שאין בהן כל כך סכנה (והראיה, שאמרו חכמים "מן השמיים ירחמו", ואין לומר זאת בפיקוח נפש של ממש, אלא בחשש רחוק). אבל איפה שיש סכנה של ממש, הרי גם רבינו תם יתיר לצורך. ואף שבנידון דידן לא מדובר בסכנה, מכל מקום, מדובר בהפסד ברור של ממש, בשונה משלוש נשים שהיא סכנה רחוקה, שדרך העולם לא להתחשב בה. ולכן שייך גם כאן לומר שרבונו תם לא יאסור אפילו מוך לפני תשמיש. ולפי דברי החמדת שלמה, גם לשיטת רש"י שחכמים אוסרים לפני תשמיש בשלוש נשים, יש כמו כן לחלק בנידון דידן ולומר שכאן יתירו.

ואף רבי עקיבא איגר שכתב לאסור מוך לפני תשמיש, פסק זאת רק במקרה שהלידה גורמת צער וקצת סכנה לאישה. אמנם נראה ששם הסיבה היא שאף שאישה זו סובלת יותר

1. ראה לעיל, סימן י.

מנשים אחרות, אין די בכך להוציאה מגדר נשים דעלמא, שכן דרך העולם שיש צער ומעט סכנה בהיריון ולידה, וכמו שכתב הראי"ה זצ"ל (שו"ת עזרת כהן סימן לז):

ונראה שכל מה שהחמיר הגאון רבי עקיבא איגר שם, היה רק מפני שלא היה שם העניין של סכנה מבוררת, אלא שהיא בכלל סכנה מכל מקום, והרי כל יולדת היא בכלל סכנה, ובשביל איזה כבדות יותר מהרגילות לא רצה להתיר לצאת מסדר העולם.

היוצא מדברינו הוא שמצינו בוודאי פוסקים שהתירו את הדבר, ולא מצינו אנחנו אפילו פוסק אחד שאסר דבר זה בפירוש, וכל מה שמצינו שאסרו הפוסקים בנידונים דומים, יש מקום גדול לחלק מנידון דידן. ועוד זאת, לא מצינו באיזשהו מקרה פוסק שהורה לזוג ליבטל ממצוות עונה, וכל מה שהורו במקרים השונים, היה או לשמש במוך או בדברים דומים (כמו במקום סכנה של ממש), או שישמשו כדרכם, מבלי להתייחס ל"סכנה" (במקום שלא החשיבו את הדבר לסכנה והפסד כלל, כמו רבי עקיבא איגר).

אשר על כן, נודה לכם מאוד אם תלמדו אותנו על פי מה פסקתם להחמיר בסוגיה זו.

בתודה רבה,

עידו רוט וטוביה רזניק, אברכים בישיבת מרכז הרב.

תשובה:

לכבוד ר' עידו רוט ור' טוביה רזניק,

שלום וברכה.

שאלתכם הגיעה אליי, ועמדתי משתומם כשעה אחת, הכיצד דיון בשאלת איסור חמור, שלדברי הגמרא, יש בו סניף של שלוש העבירות החמורות, וכשבאו לדון בעניינינו הפוסקים, עמדו וחיפשו כל טצדקי על מנת שלא להפריד אישה מבעלה, ונשאר חלוקים ביניהם, אלו אוסרים ואלו מתירים, ואף המתירים התירו רק במקום עיגונא ושעת הדחק גדולה ובחשש נפשות, הפך להיות פשוט כביעתא דכותחא על ידיכם עד כדי כך שהפכתם לדבר פשוט את ההיתר לשים מוך לפני תשמיש (היתר שנשפכו עליו קולמוסים רבים), ועוד יצאתם לחדש שאין שום הבדל בין מוך לבין שימוש בקונדום, ומתוך כך יצא לכם תימה גדולה על מי שמורה להמתין עם מצוות עונה כמה ימים בודדים, וכמדומני שעולם הפוך ראינו כאן.

ואמנם הדברים נראים פשוטים, אולם כדי שלא להשאיר אתכם פטור בלא כלום, אמרתי לשנות את הסוגיא:

ביבמות (יב ע"ב) ובעוד מקומות שנינו:

שלוש נשים משמשות במוך: קטנה, מעוברת ומיניקה; קטנה – שמא תתעבר ושמא תמות, מעוברת – שמא תעשה עוברה סנדל, מיניקה – שמא תגמול בנה וימות...
 וחכמים אומרים: אחת זו ואחת זו – משמשת כדרכה והולכת, ומן השמים ירחמו, משום שנאמר (תהלים קטז, ו): "שומר פתאים ה'".

בראשונים מצאנו שלושה פירושים עיקריים במחלוקתם:

1. שיטת רש"י (יבמות שם ועוד) ששלוש נשים אלו מותרות לשמש במוך לדברי רבי מאיר משום סכנה, ולחכמים אסורות. וראה שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן סג), שבמקום סכנה גמורה גם חכמים מודים להיתר, ומכל מקום, מכאן רואים שבסכנה רחוקה אין להתיר לדעתם. ובכתובות (לט ע"ב) כתבו תוספות בשם ר"י, שטעמו של רש"י לאיסור הוא משום שהוא כמשמש על העצים והאבנים, כיוון שהמוך במעיה כל שעה, ואף במוך לאחר תשמיש אסור, שאישה מצווה על השחתת זרע בעלה.

2. שיטת רבנו תם (תוספות שם) שמדובר במחלוקת אם צריכות לשמש במוך, ומכל מקום מדובר במוך לאחר תשמיש, וכל שהוא דרך תשמיש רגיל מותר, כמו משמש עם קטנה ואילונית, ואין כאן השחתת זרע. וביבמות (שם) כתבו תוספות בשם רבנו תם במפורש, שמוך קודם תשמיש אסור, וההיתר הוא רק לאחר תשמיש, ובזה אין איסור כלל.

3. שיטת הרשב"א (יבמות שם) והר"ן (נדריים לה ע"ב), שפירשו כרש"י שמדובר במוך לפני תשמיש, אך גם כרבנו תם, שהמחלוקת היא אם צריכות לשמש במוך. מדבריהם אכן אפשר לדייק שאין איסור לשמש במוך לפני תשמיש, וכך גם פירש את הסוגיה הים של שלמה שהובא בשאלתכם.

למעשה, הרוב המוחלט של האחרונים פסקו שבאופן רגיל אסור לשמש במוך, ויש להתיר זאת רק במקום סכנה².

שו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן סג) הקשה איך ייתכן לשיטת רש"י להתיר איסור משום סכנה, הרי אין כאן סכנה, שהרי אם ירצו, לא ישמשו ולא יגיעו לסכנה, וכיצד ייתכן להתיר איסור לצורך מצוות עונה? תשובתו הייתה שיש לבאר את מחלוקתם של רש"י ורבנו תם על פי מחלוקת רבי אליעזר וחכמים אם מותר משום סכנה לשמש באופן של "דש מבפנים וזורה מבחוץ" (יבמות לד ע"ב):

כל עשרים וארבעה חדש דש מבפנים וזורה מבחוץ, דברי רבי אליעזר. אמרו לו: הללו אינו אלא כמעשה ער ואונן!

האגרות משה באר, שלפי רבי אליעזר, כאשר מדובר בצורך קיום מצוות עונה, אין כאן הוצאת זרע לבטלה, שכן זה לצורך. לחכמים ניתן להבין את האיסור בשני אופנים:

1. עקרונית הם מסכימים לסברת רבי אליעזר, אך כיוון שזורה מבחוץ אינו כבר חלק מהקיום של מצוות עונה, ממילא זה לבטלה, אבל במוך שהוא בעת העונה עצמה מותר, וזו סברת רש"י.

2. הם חולקים לגמרי על הסברא וסוברים שגם הוצאת זרע לצורך קיום עונה נחשבת לבטלה, ולכן גם במוך בשעת תשמיש אסור, וזו סברת רבנו תם.

האגרות משה הסיק שהמחלוקת הזו היא מחלוקת הראשונים המופיעה בשולחן ערוך אבן העזר (סימן כה סעיף א), אם מותר באופן אקראי לבעול שלא כדרכה ולהוציא זרע. הסברא

2. ראה לעיל, סימן נה.

של המתירים היא שהיות ואין מטרתו להשחית זרע, אלא לצורך תאוותו, ומדובר במשהו אקראי (שמוכיח שאכן אין המטרה השחתת זרע), אין כאן השחתת זרע. במקום אחר³ הראיתי להוכיח שמדובר במחלוקת ראשונים שקולה, שמרן הבית יוסף סגר עלינו את הדלת בכלל בעניין זה, ושהרמ"א שנתן אפשרות זו הסתייג ממנה. אמנם בנידון דידן, כשהצורך הוא לשם פיקוח נפש, יש יותר מקום ללכת בכוחא דהיתרא, אולם כדי למנוע עיגון. בכל אופן, באגרות משה מפורש שלדעת רבנו תם, אסור לשמש במוך אפילו במקום סכנה, ושלא כפי שהבאתם מהחמדת שלמה, וכן מורים פשט דברי רבינו תם.

ומכל מקום, כאשר הגיע האגרות משה לשאלה של שימוש בקונדום, אף שהביא סברא כדבריכם שלכאורה אין לחלק ביניהם, בסופו של דבר הסכים להתיר רק:

בשעת הדחק גדול ועיניו נפש כזה, וגם מקום עיגון ועשיית שלום בין איש לאשתו, שהתורה וחז"ל הקלו בהרבה דברים.

ולמרות זאת, למעשה לא הסכים להתיר שימוש בקונדום מבלי שיתיעצו עם רב נוסף. בתשובות מאוחרות יותר (חלק ג סימן כא; חלק ד סימן זז) האגרות משה לא הסכים להתיר, אף שהיה מדובר שם במקום סכנה.

בעניין מה שכתבתם שלכאורה אין חילוק בין מוך לבין קונדום, מלבד מה שהובא לעיל מהאגרות משה שחילק באופן ברור ביניהם, כבר קדמו המהרש"ם (חלק ג במפתחות לסימן רסח), ואלו דבריו:

מה שכתבו הפוסקים להקל במוך, ולשיטת כמה פוסקים גם קודם תשמיש⁴... אינו משום דפיקוח נפש דוחה, אלא דהווי צורך גדול שלא להפריש בין הזוג, ולכן סמכו על סברות המתירים, והווי כעין פיקוח נפש, מה שאין כן בנידון דידן שהוא גרוע ממוך, דהתם שופך זרעו בגוף הרחם, אלא שהוא נופל על המוך, מה שאין כן בנידון דידן שמוציא זרעו לתוך כיס המכסה כל האיבר, והכיס חוצץ מסביב ואינו נוגע בגוף הרחם כלל, הווי הוצאת זרע לבטלה ממש, ואין שום צד להקל, אלא משום פיקוח נפש, ובנידון דידן אין זה בכלל פיקוח נפש, שהרי בידם שלא לשמש, והבעל בידו לגרשה, לכן חס ושלום להקל, והמקל בזה עתיד ליתן את הדין.

הרי שכתב במפורש את החילוק המהותי שיש בין מוך לבין קונדום, ולא כפי שכתבתם (ולא הבאתם שום ראיה לכך, אלא מסברתכם) להשוות בין המקרים.

הרי לנו שניים מגדולי המשיבים בדורות האחרונים שכתבו במפורש לאסור מניעת היריון על ידי קונדום אפילו במקום עיגון וסכנה גמורה, ואף שידוע שדרכם היא ללכת בכוחא דהיתרא עדיף. ומי לנו גדול בעלי ה'כוחא דהיתרא', הראשון לציון הגאון הרב עובדיה יוסף זצ"ל, שלאחר שדן בעניין בשו"ת יביע אומר (חלק י אבן העזר סימן כד), כתב לאסור תשמיש בקונדום גם במקום פיקוח נפש, והביא פוסקים רבים שאסרו זאת, והוסיף שמה שכתב האחיעזר (שהבאתם) אינו מחוור בזה.

3. ראה לעיל, סימנים נב, נד-נה.

4. דוק ותמצא – לשיטת כמה פוסקים, אך אין דין זה כל כך מוסכם ופשוט, ולא כפי שכתבתם.

ומה שהבאתם מהמתירים:

הנה, על דברי החמדת שלמה שהובאו במכתבכם, כתב הבן איש חי בשו"ת רב פעלים (חלק ד יורה דעה סימן יז) שאין לסמוך עליו, והביא מהרבה מגאוני אשכנז שאסרו, ואף החמדת שלמה עצמו דיבר על מקרה בו (לפי השאלה):

הרופאים פה אחד גזרו ואמרו שאם תתעבר, תהיה מסוכנת מאוד, וחס ושלום יארע לה מהעיבור סכנת מוות.

ולא דיבר במקום צער, אלא במקום סכנה גמורה (ואף הוא דיבר על מוך ולא על קונדום). שו"ת עזרת כהן (סימן לז) דיבר על אבקה הסותמת את פי המקור, שזה אפילו לא מוך, והזרע נשפך כרגיל, וזו הסיבה שהתיר שם אפילו לא בסכנה גמורה, וכל שאר הדברים הביא לצירוף, ואף הוא לא התייחס כלל לקונדום.

ואמנם שו"ת אחיעזר (חלק ג סימן כד) התיר לשמש בקונדום במקום סכנה, אך אינני יודע מהיכן לקחתם שמדובר "במקום צער וקצת סכנה", אדרבה הוא כתב במפורש שמדובר שם במקום סכנה, וכמה וכמה פעמים הזכיר שההיתר הוא מחמת סכנת נפשות (ועל זה השיגו עליו הפוסקים, שאם ההיתר הוא מחמת פיקוח נפש, הרי שלא ישמשו ולא יסתכנו). ואולי מה שהטעה אתכם הם הדברים שכתב בהמשך לבאר סיבת הסכנה: "שהעיבור והלידה קשים לה", וחשבתם שהכוונה שהסכנה היא הקושי, כלומר הצער, ולא נתתם לבכם לכל התשובה שהתייחסה לסכנה. ונראה פשוט שאין כוונתו כשכתב "קשים" לצער בעלמא, אלא כמו "המקשה ללדת", כלומר שקושי הכוונה לסכנה, אלא שפירט מדוע יש סכנה אם תתעבר. ומכל מקום, ישנם פוסקים שבמקום סכנה וחשש עיגון, וכשאינן כל דרך אחרת, מתירים את השימוש בקונדום, וכדברי האחיעזר.

לסיכום:

1. נחלקו הראשונים והאחרונים בעקבותיהם אם במקום חשש סכנה מותר לתת מוך בשעת תשמיש. למעשה, דעת רוב הפוסקים להקל בכך במקום סכנת נפשות.
2. כאשר גם שימוש במוך הוא סכנה, נחלקו הפוסקים (המתירים במוך) אם דינו של קונדום כמוך או שהוא חמור יותר. לדעת רוב הפוסקים, קונדום חמור יותר, ואין להקל בו כלל, ולדעת מעט פוסקים, יש מקום להקל בקונדום במקום של סכנת נפשות ועיגון.
3. גם מי שמתיר, מסתמך על כך שאין זו הוצאת זרע לבטלה והיא לצורך, ואין דרך אחרת. זאת אומרת שאם יש דרך אחרת, אין שום היתר ללא קשר לשאלת הקל הקל תחילה, שכן ההיתר מבוסס על כך שאין דרך אחרת לקיים מצוות עונה.
4. בגלל החומרה הגדולה אף אחד מהמתירים לא התיר שימוש בקונדום כשמדובר בקושי זמני מאוד, אלא רק במקרה של עגינות גדולה (ראה רמב"ם לגבי מחלת הבעל, שזמן ארוך בעניין של חוסר יכולת לשמש הוא חצי שנה, שעד אז זו עונת הספנים. מכל מקום יש פוסקים שהקלו בפחות זמן, אולם לא בקושי של מספר ימים, אלא רק של כמה חודשים, וגם אז רק במקום סכנת נפשות).
5. למעשה, במקרה הנידון אינני רואה כל בעיה: לפני תחילת הטיפול האישה ממילא משתמשת בגלולות למניעת היריון, ולאחר תחילת הטיפול היא נמצאת במעקב צמוד לצורך

ש א ג ת

סימן נו

כ ה ן

שאיבת הביציות, וקודם הזמן הראוי ממילא היא איננה יכולה להיכנס להיריון (ברגיל לא סומכים על זה כי זו רק השערה, אך כאן עקב המעקב רואים את זה בבירור), ומדובר בימים בודדים בלבד, כשבימים אלו רופאים רבים אינם ממליצים לשמש אפילו עם קונדום, מחשש שייקרע, ושוב לא תהיה מניעה.

סוף דבר, אינני רואה כלל מקום לפתוח בהיתר בנידון שאלתכם, אין כאן לא מקום עיגון ולא שעת הדחק, על מנת להתיר דברים שפוסקים רבים אסרום אפילו במקום עיגון.

בברכת התורה,

אריה כץ

